

**SOCIETAT CATALANA
DE FILOSOFIA**

**LA PARAULA DELS GRECS
SOBRE EL FOC: DESTRUCCIÓ,
PURIFICACIÓ I CREACIÓ,**

A CÀRREC DE

XAVIER IBÁÑEZ PUIG

I JOSEP MONSERRAT MOLAS,

DE LA SOCIETAT CATALANA

DE FILOSOFIA

La consideració del foc des de l'antiguitat sempre s'ha mogut en la consideració de la seva ambivalència com a element benefactor i com a element malfactor. En són exemples il·lustratius el foc en Heràclit, el mite de Prometeu i Epimeteu o el gran incendi còsmic dels estoics.

1. EL PENSAMENT ENTRE EL FOC

En la seva obra *Sobre la certesa*, Ludwig Wittgenstein escriu: «El nen aprèn perquè creu l'adult. El dubte ve *després* de la creença» (paràgraf 160); i afegeix: «Vaig aprendre moltes coses i les vaig acceptar sobre el fonament de l'autoritat humana. *Després* he descobert que es veien confirmades o rebutjades per la meua experiència» (paràgraf 161). El pensament reflexiu té lloc sempre *després*, tan bon punt tot allò que hem après sobre el fonament de l'autoritat humana (fent confiança als pares, als mestres, als conductors de telenotícies, a la societat adulta en general) d'una manera o altra se'ns esquartera. I el dubte és aquest moment en què descobrim que tot allò que abans ens havia semblat cert i segur no era altra cosa que un joc d'ombres sobre la paret d'una cova. El dubte és aleshores, al mateix temps, un trencament i una obertura. En paraules de Rosen, «el dubte no és una ombra que encega sinó una llum que revela». Per explicar això, Rosen ens diu que «el filòsof és “separat” de la tenebra de la vida de cada dia gràcies a l'aclariment de la seva pròpia mancança», i afegeix: «*Eros*, el foc de Prometeu, l'oracle de Delfos: totes aquestes imatges són la mateixa. Una força que prové de fora entra en l'ànima i ens “reafirma” en la nostra necessitat de descobrir qui som. Notem de passada —conclou— que aquesta força que prové de fora també podria ser l'admiració (*thauma*) davant la bellesa i la intel·ligibilitat de l'ordre còsmic.»

És aquesta funció simbòlica del foc de Prometeu com a figura d'una força que ens ve de fora —més concretament, d'alguna cosa o d'algun lloc que ens és superior— i que il·lumina la nostra pròpia condició d'homes el que volem sotmetre a examen des de la consideració dels llocs clàssics on el pensament grec l'ha proposada, i també en els seus rebrots moderns en el pensament català.

Els homes vivim de manera habitual en un espai que volem il·luminat, en què les seguretats en el que sabem i en el que fem són il·luses o fràgils. Però fins i tot dins de la cova on som hi ha un foc que ens permet percebre ombres que, tot i ser només ombres, ho són de la realitat. El foc exterior que ens dona la llum de la raó ens ha de permetre, al seu torn, distingir el que aquestes ombres tenen de meres ombres. Si l'home és llibertat; si la llibertat és capacitat d'autodirecció racional; si l'autodirecció racional depèn de la nostra lucidesa, i si, en fi, no hi ha lucidesa sense llum i, doncs, sense foc, aleshores el *foc de Prometeu* resulta que és la imatge que els grecs ens han donat per pensar la fundació mateixa de la humanitat o, si ho preferiu així, per pensar en què es fonamenta una vida pròpiament humana. La *destrucció* de falses opinions, l'esforç de *purificació* com a treball reflexiu per alliberar-se de les meres ombres i la *creació* d'un espai aclarit per a la vida humana són moments de la vida reflexiva que es troben expressats en la figura del foc. La vida del pensament i la vida humana en general tenen lloc al caliu de la llar, perquè és un foc que les encén i les manté vives. Preparem ara la nostra consideració dels grecs amb algunes observacions preliminars sobre aquesta figura.

El foc és el «despreniment de calor i de llum produït per la combustió d'un cos». Materialment ha acompanyat el rastre que ha deixat l'aventura humana. Ha estat un dels motius més persistents en totes les facetes del pensament humà, pel fet de ser a l'arrel mateixa de la seva acció trans-

formadora de la naturalesa. El foc ha exercit una fascinació constant sobre els sentits, el sentiment i la intel·ligència, fins al punt que hi ha qui ha pogut manifestar que la seva possessió és una de les claus del que distingeix l'ésser humà. Del foc no és difícil parlar-ne, però sí que ho és encertar el to davant d'una acadèmia científica, perquè la «ciència del foc» ha estat una quimera, una pretensió que avui sabem falsa, però que a la vegada ha estat l'incentiu primordial de les tensions que han fet avançar i progressar la ciència.

És per això que Bachelard pot afirmar que en els períodes precientífics és molt complicat circumscriure un subjecte d'estudi. Encara més en el cas del foc: si s'ha pogut avançar en l'anàlisi, es deu al fet que les idees científiques han aconseguit, a poc a poc, anar distingint els errors. Però el foc, al contrari de l'electricitat, no ha trobat la seva ciència. Ha quedat en l'esperit de la preciença com un fenomen complex que depèn a la vegada de la química i de la biologia. Per donar compte del fenomen del foc cal, doncs, que conservem en el concepte de foc l'aspecte totalitzador que correspon a l'ambigüïtat de les explicacions que van alternativament de la vida a la substància en una reciprocitat interminable.

En la present aproximació partirem d'una constatació que resulta evident quan es presenta lligada a la «possessió humana del foc» i a la «humanització provocada pel foc» —la constatació que el foc és, abans que *natural*, un ésser *social*. Tornem a Bachelard:

Puede aún que no se haya reparado suficientemente en que el fuego, antes que un *ser natural* es, sobre todo, un *ser social*. [...] De hecho, el respeto al fuego es un respeto enseñado; no es un respeto natural. [...] *En realidad, las prohibiciones sociales son las primeras*. La experiencia natural no viene sino en segundo lugar para añadir una prueba material *inesperada*, cuya naturaleza

es demasiado oscura para fundar en ella un conocimiento objetivo. La quemadura, es decir, la inhibición natural, al confirmar las prohibiciones sociales no hace sino aumentar, a los ojos del niño, el valor de la inteligencia paternal. [...] La prohibición social es nuestro primer *conocimiento general* sobre el fuego. Lo primero que se sabe del fuego es que no debe ser tocado. [...] A partir de ahí, y puesto que las inhibiciones son, en primer lugar, prohibiciones sociales, el problema del conocimiento personal del fuego es el problema de la *desobediencia adrede*. El niño quiere hacer como su padre, lejos de su padre, y, al igual que un pequeño Prometeo, roba cerillas. [...] Sólo este complejo [complex de Prometeu] puede hacernos comprender el interés que siempre despierta la leyenda —bien pobre en sí— del padre del Fuego.¹

El foc, considerat durant segles com un element, ha estat, sempre, un símbol carregat d'aspectes divins. A diferència de la pedra, l'aigua o l'aire, el foc fou descobert per l'home, i sempre pot ésser reactivat. Aquesta reactivació proporciona al foc un caràcter a la vegada humà i diví. És alguna cosa que s'expressa sobretot en el mite de Prometeu: el foc és d'origen diví, robat al cel, però és, alhora, una adquisició humana, perquè el seu secret ha estat quelcom lliurat.

Què és, doncs, el complex de Prometeu de què parla Bachelard? Seria, per definir-ho amb pocs mots, el conjunt de les tendències que ens impulsen a saber tant com els nostres pares, tant com els nostres mestres, més que els nostres mestres a través de l'ús de l'objecte i amb el perfeccionament

1. G. BACHELARD (1938), *La psychanalyse du feu*, París, Gallimard. Citem segons la paginació de la traducció castellana, *Psicoanálisis del fuego*, Madrid, Alianza, p. 23-25. Vegeu també de G. BACHELARD (1948): *La flamme d'une chandelle*, París, PUF.

del coneixement objectiu. La supremacia per la possessió d'instints més poderosos tempta un gran nombre d'individus, però també els esperits més selectes resulten d'una temptació; Bachelard en diu «el complex de Prometeu»: «el complex d'Èdip de la vida intel·lectual».²

Allò robat dels déus, i allò que l'home pot refer després de la seva consumació, defineix la relació humana en el mateix món on apareix situat: la llar fou el centre de la força divina en la casa indogermànica, i a l'antiga Roma el llit matrimonial era al costat de la llar, perquè hom atribuïa al foc força generadora, com ens il·lustren tots els mites del foc.

Altrament, el foc manté, a més del component de factura humana, el record del seu origen diví: símbol de la presència de Déu, a la sinagoga, i després a les esglésies cristianes, cremava constantment una *llum eterna*. El foc resulta símbol de la presència i de l'acció de Déu, sigui guiant el seu poble, la columna de foc que guiava els israelites en la fugida d'Egipte, sigui parlant a l'escollit, l'esbarzer que crema, sigui purificant els seus elegits. En darrera instància, el foc té un lloc en l'escatologia de bona part de les religions com a representació de la fi del món i serveix alhora per expressar el càstig a què han d'ésser sotmesos els dolents (*infern*).

Retinguem-nos, però, d'anar tan amunt, i tan avall, i tornem a la *fàbrica* humana. Precisament, el foc ha estat considerat, per si mateix, símbol de la cultura, com ens il·lustra aquest text de W. Jaeger, precisament sobre els grecs:

Prometeo es el que trae la luz a la humanidad doliente. El fuego, esta fuerza divina, se convierte en el símbolo sensible de la cultura. Prometeo es el espíritu creador de la cultura, que penetra y conoce el mundo,

2. G. BACHELARD, *La psychanalyse du feu*, p. 26.

que lo pone al servicio de la voluntad mediante la organización de sus fuerzas de acuerdo con sus propios fines, que revela sus tesoros y establece la vida débil y oscilante del hombre sobre bases seguras. [...]. La concepción fundamental del robo del fuego lleva consigo una idea filosófica de tal profundidad y grandiosidad humana que el espíritu griego no la podría agotar jamás. Estaba reservado al genio griego la creación de este símbolo del heroísmo doloroso y militante de toda creación humana, como la más alta expresión de la tragedia de su propia naturaleza. Sólo el *Ecce Homo*, que con su dolor por los pecados del mundo surge de un espíritu completamente distinto, ha conseguido crear un nuevo símbolo de la humanidad de validez eterna, sin quitar nada a la verdad del anterior. No en vano ha sido siempre el *Prometeo* [d'Èsquil] la pieza preferida por los poetas y los filósofos de todos los pueblos entre las obras de la tragedia griega y lo seguirá siendo en tanto que una chispa del fuego prometeico arda en el espíritu humano.³

19

2. EL FOC ENTRE ELS GRECS: PROMETEU

És ben sabut que els mites grecs eren transmesos oralment i que això permetia als transmissors donar-ne versions diferents. La varietat de versions no respon únicament al gust de cada transmissor, sinó que respon en bona part a concepcions matisades o diferents de la veritat de la condició humana que cada mite vol expressar. Pel que fa al mite de

3. W. JAEGER (1990), *Paideia*, Madrid, FCE, p. 244-245, original alemany (1933). Citem segons la traducció del nostre Joaquim Xirau, publicada a Mèxic el 1943.

Prometeu, ens n'han arribat tres versions diferents, les d'He-síode (qui, de fet, ens en dóna dues versions, una a la *Teogonia* i l'altra a *Els treballs i els dies*), la d'Èsquil (a *El Prometeu encadenat*) i la de Protàgores (al *Protàgores* de Plató). En totes tres versions hi ha una base comuna: el tità Prometeu roba el foc als olímpics i el dóna a l'home, amb la qual cosa transforma la condició de l'home. Totes tres versions, doncs, ens parlen del foc com a do diví que funda la humanitat present de l'home. Considerem els relats d'Èsquil i de Protàgores. Com a versions antagoniques que són del mateix fet, potser la seva consideració conjunta ens donarà alguna lliçó sobre el que tenen en comú les distintes concepcions gregues de l'home.

2.1. *El Prometeu encadenat: Èsquil*

La història de Prometeu en Èsquil és senzilla. Prometeu és encadenat per Hefest en compliment de les ordres de Zeus i custodiat per Força i Poder. Io, dona mortal castigada per Hera, passa per allà, i Prometeu, a petició d'ella, li dóna a conèixer part del seu destí. Zeus el lliga, no només com a càstig per haver donat el foc als homes, sinó també com a tortura per tal que el tità li lliuri el secret que només ell coneix: qui és que amenaça d'arrabassar el poder a Zeus en el futur. El tità, desafiator, accepta el seu destí i refusa de confiar aquest secret al seu torturador.

Potser es fa difícil treure conclusions del missatge final que Èsquil volia transmetre a partir només del que és el segon lliurament d'una trilogia (la primera part devia ser el *Prometeu portador del foc* i la tercera, el *Prometeu alliberat*, ambdues perdudes). Però amb el que hem conservat n'hi ha prou per entendre unes quantes coses bàsiques de l'antropologia continguda en la tragèdia d'aquest autor.

El primer que convé notar és que l'obra ens parla del conflicte entre Zeus, el sobirà olímpic, i Prometeu, el tità que té el do de la previsió i que ha lliurat el foc als homes i els ha fet així el do del poder de transformar la seva pròpia condició. En l'escena inicial trobem Hefest que, a contracor, clava el tità a una muntanya. Per fermar-lo, li travessa el pit amb un clau gegant. Que aquest sigui el mètode per clavar-lo a la muntanya ens recorda una obvietat: Prometeu és immortal. Per més que suposi d'alguna manera un perill per al poder de Zeus, el sobirà olímpic no pot matar-lo de cap manera, sinó només dominar-lo. Prometeu i Zeus, en allò que representen, no són figures que puguin entrar en una alternativa de manera que es pugués pensar l'una sense l'altra: l'ordre còsmic ha de ser pensat amb l'una i amb l'altra. La justícia olímpica ha enviat Hefest, el forjador diví, a castigar el qui ha donat la forja, el foc, als homes. Hefest es compadeix de la seva víctima. Però Prometeu, el tità, respon amb menyspreu a aquesta compassió: el tità té un orgull de titans. No es penedeix ni per un moment del que ha fet.

Però què ens diu el relat de Zeus? En tenim tres notícies rellevants. La presència de Força i Poder, la presència d'Io i el temor de Zeus.

Els custodis d'Hefest, els qui vetllen per tal que l'ordre de Zeus sigui acomplerta, són dues forces impersonals, les figures del Poder i de la Força. La sobirania de Zeus és, doncs, abans que res, figura del poder: l'ordre còsmic, l'ordre olímpic, és un ordre que es manté per la força. Èsquil no tria pas la Justícia com a companya del Poder, sinó la Força. Potser podem pensar que la Justícia no és pas patrimoni del monarca, sinó de l'ordre en el seu conjunt, que depèn no només de Zeus sinó també de les forces que, com la de Prometeu, limiten i amenacen el poder mateix de Zeus.

Io confirma amb la seva presència el fet que Justícia no és pas patrimoni dels monarques olímpics. Que Zeus se

n'hagi encapritxat ha portat Hera a venjar-se del seu marit maltractant la noia. Víctima primer de Zeus, després d'Hera, Io ens recorda en escena l'arbitrarietat i la injustícia amb què el poder del rei dels déus és exercit. Io ha estat transformada en vaca, i ha de suportar que un tàvec li clavi el fibló un cop i un altre. El càstig és, per tant, doble: el rebaixament a la condició d'un animal mansoi, la punxada dolorosíssima i repetida *ad nauseam* del tàvec. L'únic que manté Io en peu és l'esperança que el turment no duri gaire. Prometeu, però, veu la veritat del que li espera: el turment d'Io ha de durar encara molt de temps.

Zeus, el poderós, però, té por. El seu poder és implacable, capaç de castigar sense remordiment un mortal o de torturar tot immortal que el traeixi; però, tot i així, és un poder fràgil que és conscient de la seva pròpia fragilitat. L'ordre olímpic, com l'ordre humà, és incert. Prometeu ha posat en perill el poder dels déus i, de fet, sap per endavant quin perill cal témer realment. El poder de la forja, el poder del foc, és el poder de creació, és el poder que tenen els homes de fer-se el món a la seva mida, d'«humanitzar» el món, i això els pot portar a menysprear els déus i creure's ells mateixos déus i prescindir dels olímpics.

En cert sentit, Zeus davant Prometeu experimenta la mateixa inquietud que Io. Io s'inquieta perquè sap que Prometeu coneix el seu destí; Zeus s'inquieta... per això mateix. Prometeu, el previsor, ha de ser forçat a dir el que preveu, per tal de poder prendre les mesures oportunes. Zeus, el qui té el poder de dominar fins i tots els titans, mostra en cert sentit la mateixa fragilitat que Io en el fet que s'angoixa davant la incertesa del seu destí. Els llamps i trons i el remolí que engoleix Prometeu al final de l'obra no són pas un símbol de fortalesa sinó, ans al contrari, un moment de feblesa olímpica.

Podem pensar que el relat d'Èsquil ens parla d'un con-

flicte irreductible⁴ entre dues dimensions de la vida humana. El foc i la llum donen a l'home el poder de transformació, la tècnica. Però aquest poder, quan sent la seva pròpia força, duu a la desmesura de l'orgull. Zeus, el poder, el monarca diví, és símbol de les monarquies humanes i, doncs, símbol de la política. El sobirà és sobirà perquè d'ell emana la llei i, doncs, el seu poder es troba en cert sentit més enllà de la llei: d'ací que el seu poder pugui ser arbitrari. La desmesura del poder tècnic ha de ser dominada per un poder polític mesurat; la desmesura de tots dos duu al remolí del caos.

Els homes, quan ens creiem déus, posem en perill l'ordre olímpic. La filantropia de Prometeu, que dóna als homes el foc dels poders divins, és per tant un perill per a l'ordre de Zeus. Al capdavall, és un tità que ens fa el do del foc i la tècnica. El nostre poder de transformació de les nostres condicions de vida és un poder titànic. La llum, que ens fa veure que som en part amos del nostre destí, desperta el nostre desig sense mesura de ser sempre més del que som. Si bé aquest desig ens fa millorar la nostra vida, la seva desmesura esdevé la principal font de conflictes, allò que, si no és corregit per una capacitat de convivència política que no ve de la tècnica sinó d'un altre poder, pot constituir, literalment, la nostra destrucció. La vida humana està lligada a la desmesura perquè té una fundació titànica.

4. Que el conflicte és irreductible queda ben palès en el fracàs d'Oceà en els versos 275 i següents. El seu esforç diplomàtic per reconciliar els dos poders, el seu intent de convèncer Prometeu que li concedeixi amb humilitat d'intercedir per ell davant Zeus, fracassa completament. L'interrogatori final d'Hermes, que hauria pogut alliberar Prometeu si aquest hagués volgut cedir a comunicar a Zeus quina boda futura posarà en perill el tron olímpic, també fracassa: Prometeu es fa fort en el seu orgull titànic. Tot amb tot, com hem dit, Zeus i Prometeu representen en Èsquil poders entre els quals no hi ha altra relació possible que l'antagonisme i la tensió.

La lliçó d'aquest segon capítol de les obres d'Èsquil que tractaven de Prometeu no és, doncs, com volen algunes lectures romàntiques del relat, la de la revolta del filantrop contra la tirania del Déu, sinó la del conflicte entre dos poders que traspassen la condició humana mateixa. L'existència humana és problemàtica perquè el conflicte la determina des de la seva pròpia fundació. El poder titànic de transformar el món menysprea amb orgull el poder olímpic de fermar els titans i posar-los límits. Si els poders de transformació i de domini amenacen la nostra existència en la seva desmesura, no caldria, doncs, transformar-se i autodominar-se per tal de posar mesura al poder? Èsquil no tria Prometeu davant Zeus, sinó que mostra indirectament com Justícia es juga en el fet que aquests dos poders puguin conviure en una tensió equilibrada. La tragèdia de Prometeu és, doncs, tragèdia humana.

24

Segons Èsquil, el primer do de Prometeu per convertir els mortals en homes és l'esperança cega, per tal de fer-los ignorar el destí que els espera, la mort. Després els donà el foc, gràcies al qual pogueren aprendre les tècniques. És a partir del moviment que es dóna entre l'esperança cega i la tècnica que pot iniciar-se la història. La història es juga, al capdavall, en la capacitat humana de crear: l'esperança fa que tingui sentit per a nosaltres l'empresa de fer del món una casa habitable, i el poder transformador del foc fa que tinguem allò que cal per emprendre aquesta tasca. El progrés de l'home consisteix, aleshores, a ser capaç de créixer com a homes tot humanitzant el món en orientar les forces titàniques, de què se'ns ha fet do, gràcies a una comprensió divina dels propis límits. El problema polític presentat per Èsquil és aquest: com podem créixer (do de Prometeu) sense perdre l'ordre i la figura (domini de Zeus). Aquest, repetim-ho, és el problema. La vida humana viu en el conflicte: la negativitat és el motor de la història.

2.2. *El Prometeu «alliberat»: Protàgores*

Al *Protàgores* de Plató, el personatge Protàgores ens explica la història de Prometeu, en una versió sensiblement diferent. La història fa així: quan les criatures mortals van començar a existir, els germans Prometeu i Epimeteu van ser els encarregats d'assignar a cadascun d'ells els poders que havien de tenir. Epimeteu va demanar al seu germà que li deixés fer a ell la feina. Concedida la petició, Epimeteu va començar a repartir els dons que cada animal havia de necessitar per sobreviure: rapidesa a uns, urpes a d'altres, grans dimensions a uns tercers, etc. Però quan tots els dons van haver estat repartits, Epimeteu es va adonar que havia deixat sense res els homes, que quedaven, doncs, indefensos. Per esmenar l'error del seu germà, Prometeu va robar el foc i les arts tècniques d'Atena i Hefest i els va donar als homes. Dotats d'aquestes arts, els homes van esdevenir capaços de procurar-se per si mateixos els vestits, l'habitatge i el menjar. Ara bé, com que encara estaven mancats de saviesa política, no sabien viure junts i col·laborar, de manera que, aïllats els uns dels altres, romanien a mercè de les bèsties salvatges. És per això que va intervenir Zeus, manant a Hermes que repartís la justícia i la vergonya (322c2) entre tots els homes, ja que les ciutats només poden existir si aquestes dues coses són patrimoni de tots i no només d'uns pocs especialistes. Tanmateix, si tot i així n'hi ha que no són capaços de conviure amb els altres homes, han de ser expulsats de la ciutat.

Comparada amb la versió d'Èsquil, les diferències salten a la vista. Per començar, el robatori de Prometeu és presentat no com una esquerda de l'ordre olímpic, sinó gairebé com la seva restitució: és Epimeteu qui ha comès un error, i Prometeu es limita a restablir les coses en el seu ordre. En segon lloc, Protàgores no parla en absolut de cap càstig. Més aviat tot al contrari: un cop feta l'obra de Prometeu, Zeus

s'ho mira i veu que l'obra està inacabada, perquè només amb les arts els homes encara no en tenen prou per sobreviure. Zeus, completant l'obra de Prometeu, afegeix el do del foc als dons de la justícia i de la vergonya. Que Justícia i Vergonya substituïssin Força i Poder és, altre cop, ben remarcable. El Poder aquí no és el poder brutal i arbitrari d'Èsquil, sinó que és el garant d'un ordre benèfic. Prometeu i Zeus són ara col·laboradors en la creació i el manteniment de l'ordre de totes les coses —incloent-hi l'home. Prometeu no és el rebel que es revolta contra Zeus, sinó un fidel col·laborador que s'afanya a esmenar amb zel els errors del seu germà.

D'Èsquil a Protàgores ha desaparegut el conflicte. Protàgores canta la resolució harmònica de tot conflicte. Convé no pensar, però, que Protàgores és un ingenu que no veu el punt d'arbitrarietat que té tot poder que no respon davant de ningú més. Més aviat tot el contrari. Per veure-ho, és important considerar la manera com Protàgores es presenta a ell mateix en l'inici del diàleg de Plató, d'on traiem la seva versió del mite de Prometeu, titulat precisament *Protàgores*. Ho fa així: Protàgores comença dient que Sòcrates fa bé de prendre precaucions, «perquè —diu— l'home que és foraster i va a les grans ciutats i hi persuadeix els més escollits d'entre els joves de deixar la companyia d'altres [...] per anar amb ell per tal d'esdevenir millors amb la seva companyia, l'home que fa això cal que vagi amb compte; perquè no són petites les enveges, les males volences i les hostilitats que neixen al voltant seu», i aleshores afegeix que «l'art sofística (*sophistikèn tékhnen*) és antiga, però els qui la duïen entre mans entre els antics, tement la part que té d'odiós, la volien ocultar i dissimular, els uns amb el nom de la poesia, com Homer, Hesíode i Simònides; d'altres, amb el d'iniciació i profecia, com Orfeu i Museu; alguns, pel que he vist, amb el de gimnàstica, com Iccos el Tarentí i aquest sofista encara viu i no inferior a cap altre, Heròdic de Selímbría, abans de

Mègara; la música feia de cobertora al vostre gran sofista Agàtocles i a Pitoclides de Ceos i a molts d'altres». A diferència d'aquests, conclou, ell no vol pas «fer el mateix que ells» perquè aquests «no han aconseguit el que volien, per tal com no han enganyat els qui tenen el poder a les ciutats, per als quals únicament són aquestes precaucions; ja que, quant a la multitud, per dir-ho clar, no s'assabenta de res, ans el mot d'ordre d'aquells, ella el repeteix a cor». Ell ha triat, per contra, «el camí contrari: confesso —diu— que sóc sofista i que educo els homes, i crec que la meva precaució és millor que la llur: confessar millor que dissimular. Afegeixo d'altres precaucions a aquestes, talment que, gràcies al déu, mai no he sofert res de mal confessant que sóc sofista» (316c5-317c1).

És molt remarcable que el primer autor citat sigui Homer i que, òbviament, l'últim de la llista sigui precisament... el mateix Protàgores! Com és sabut, la formació ciutadana dels grecs es feia sobre la lectura d'Homer: es prenia cura de l'ordre de la ciutat formant els futurs ciutadans sobre les històries dels homes i dels déus. En la presentació que fa Protàgores de si mateix, com acabem de llegir, el savi sofista es presenta *literalment* com el nou Homer. Protàgores té el projecte revolucionari de substituir Homer en la formació ciutadana. Ell sap prou bé que la pau de la ciutat és fràgil i que el poder, quan no respon davant de ningú més, té sempre una dimensió d'arbitrarietat. Però així com Homer ens mostra un ordre possible en el respecte dels déus (Àiax, posem per cas, cau en desgràcia precisament per haver menyspreat l'ajut d'Atena), Protàgores es presenta ell mateix com a síntesi reeixida del saber de Prometeu i del saber de Zeus per construir i mantenir la convivència pacífica. Protàgores silencia el conflicte entre Prometeu i Zeus, no perquè sigui ingenu, sinó perquè pretén que ell mateix constitueix la solució a aquest conflicte.

En efecte, la sofística, o sigui la versió protagòrica de

la saviesa, és precisament això: la reconciliació i la col·laboració de la tècnica (retòrica) i el poder (polític). Protàgores es presenta ell mateix com el savi en què es resol el conflicte mostrat per la tragèdia d'Èsquil. El savi sofista és l'encarnació de la reconciliació entre el poder prometeic i el poder olímpic. El destí dels homes ja no està en mans dels déus, sinó que ara el domini de la tècnica retòrica subsumeix des de la tècnica les altres tècniques en benefici del poder constituït. Això explica l'ambigüitat amb què Protàgores es presenta. Diu d'ell mateix que és mestre de virtut ciutadana, però també diu que Zeus ha donat a tots els homes aquesta virtut. Com s'entén, això? La virtut, do de Zeus, es realitza en la capacitat de construcció d'una vida pròpiament humana en virtut del do de Prometeu. I aquesta conjunció de dons és el que representa la figura protagòrica del savi. Els homes que, tenint justícia i vergonya, no tenen l'art sofística, han de ser completats en la seva humanitat per la mediació del mestre sofista. Protàgores assumeix, així doncs, una funció prometeica d'acompliment diví dels designis de Zeus.

Amb Protàgores, el destí de l'home ja no es troba en mans dels déus sinó de la Història o, més precisament, dels savis que comprenen la Història. Protàgores representa aleshores una figura ben moderna: la del qui preveu com respondran els homes davant les distintes situacions, la de qui és capaç de despertar determinades respostes en els homes, la de l'heroi titànic capaç de transformar el món polític i, doncs, de «treballar» amb la Història. El foc de Prometeu és ara, amb Protàgores, el domini creador de la història en què es forgen els homes de cada època. I aquest camí protagòric en què la tragèdia humana arriba a la seva resolució heroica és un mite ben familiar també en la nostra modernitat, que es desplega al llarg del temps fins a arribar també a dos autors recents de casa nostra: en primer lloc, i una mica més proper en el temps, una altra versió protagòrica del foc del saber

com a instrument d'il·lustració i de progrés, tot i que paradoxalment acabarà en tragèdia; i, en segon lloc, una versió una mica anterior, que recupera la versió hesiòdica però que acabarà paradoxalment en èxit. El fracàs de la il·lustració i el triomf del poder de la força és precisament el que, poc després, altra vegada patí Catalunya.

3. PROMETEU ENTRE ELS CATALANS

Volem recordar, d'entre d'altres possibles,⁵ dos Prometeus de dues figures estretament vinculades a l'Institut d'Estudis Catalans, Pere Coromines i Eugeni d'Ors. El primer fou un dels vuit membres fundadors d'aquesta institució i també de la Societat Catalana de Filosofia; el segon, secretari de l'Institut d'Estudis Catalans i animador de la reflexió filosòfica des de la Secció de Ciències. Ambdós dedicaren sengles obres a Prometeu, la paraula grega sobre el foc, i tot i coincidir en el contingut, adoptaren una posició diferent.

29

5. *De genealogia deorum* de Boccaccio; *La estatua de Prometeo* (1669) de Calderón de la Barca; *Pandora* (1740) de Voltaire; el *Prometeu* (1773-1774) de Goethe; el *Frankenstein o el modern Prometeu* (1818) de Mary Shelley; el *Prometeu alliberat* (1818) de Percy Shelley; el *Prometeu mal encadenat* (1899) d'André Gide; *La conquesta del foc* (1932) de Sigmund Freud; el *Prometeo* (1916) de Pérez de Ayala; *Hay una nube sobre el futuro* (1965) de José Ricardo Morales; el «Prometeu als Inferns» (a *L'estiu*, 1946) d'Albert Camus; *El càstig de Prometeu* (1932) de Karel Capek, i el *Prometeu* (1969) de Heinrich Müller. Vegeu la introducció de la traducció del *Prometeu encadenat* d'Èsquil a La Magrana (2001, Barcelona), a càrrec de Ramon Torné i Teixidó, on trobareu també llistes d'obres pictòriques (de Rubens a Max Klinger) i musicals (de Beethoven a Scriabin) inspirades en el mite de Prometeu, així com de les traduccions aparegudes fins al moment d'aquesta edició en gallec, castellà i català.

3.1. *Pere Coromines i el Prometeu sacrificat*

Les dites i facècies de l'estrenu filantrop En Tomàs de Bajalta presenta, a manera de trilogia, una composició irònica i atenta sobre la naturalesa sociopolítica i la conformació del caràcter de la Catalunya que passa del segle XIX al XX («intent de compendiar el contingut de l'actual civilització catalana», p. 3 de les *Obres completes*). La trilogia de Pere Coromines (*Silèn*, 1925; *Pigmalió*, 1928; *Prometeu*, 1934) va mostrant-nos el protagonista en tres moments històricament culminants: la darrera guerra carlina al Montseny i a les terres de l'Ebre, la prosperitat de la Barcelona burgesa i provinciana de final de segle i la revolució social que es congriava a l'inici del segle XX i que portarà a la mort del protagonista, afusellat al Castell de Montjuïc. Tomàs de Bajalta evoluciona al ritme del país: de nissaga carlina passa a comerciant burgès enriquit, i d'aquí, a ideòleg revolucionari anarquista. Una bella mostra del que el professor Jordi Sales ha anomenat el «reflex anarcocarlí», que tant ha condicionat la nostra multiseular (in)capacitat d'actuar en funció i responsabilitat d'Estat. La tercera novel·la de la trilogia es titula *Prometeu*: després de la carlinada i l'enriquiment comercial, el protagonista, «un ninot», en paraules de l'autor, és portat a la recerca de la redempció del poble abraçant el món obrer en ebullició.⁶ La clau del títol de la novel·la resulta evident com a metàfora que il·lustra el fervor revolucionari, com se segueix d'aquests exemples, alhora que hi veurem el foc com a símbol de la cultura i el saber alliberadors.

Heus aquí la clau moderna de les divinitats mitològiques. Zeus és el capital. Els obrers són els fills de

6. Pere COROMINES (1934), *Prometeu*, llibre tercer de *Les dites i facècies de l'estrenu filantrop En Tomàs de Bajalta*, a *Obres completes* (1972), Barcelona, Selecta.

Deucalió. Els savis són els titans que lluiten contra Zeus. Però jo [Tomàs de Bajalta] sóc el tità Prometeu que robarà l'espurna de foc de la fornal d'Hefest. Aleshores els obrers ompliran les idees amb les divines riqueses de l'esperit i el capitalisme s'esfondrarà [p. 262].

Era, però, evident que els estudiants i els professors aportaven als obrers, amb llur tracte, tot un món de coneixements, *el foc diví de Prometeu*, com diria el nostre estretu filantrop En Tomàs de Bajalta. El qual, una vegada va haver fet aquest descobriment, s'hi va tirar de cap. Reunia obrers a casa seva i els iniciava en el que per a ells eren els misteris de la ciència [p. 263].

La revista, el pamflet, la conferència, la funció de teatre, l'escola, l'edició de llibres, varen substituir la fèrula que, en el mite de Prometeu, serví al tità per a dur als homes la brasa de foc robada en la fornal d'Hefest. D'una manera o altra, conscientment o inconscientment, la primera joventut catalana nacionalista, despullada de la pel·lofa provincial, fou anarquitzant i va voler redimir la humanitat abans d'alliberar-se ella mateixa [p. 264].

Si el mite de Prometeu, el gran *philanthropos*, troba una explicació indianística en la frotació d'un broc (*pamantha*) en el centre d'una branca foradada (*arani*), la gran facècia de la vida i la mort del nostre filantrop té la clau del seu enigma... [p. 313].⁷

Per què té la clau del seu enigma? Coromines retrata l'esforç agònic d'un personatge —que representa una socie-

7. La lingüística del segle XIX ja havia cregut trobar un parentesc entre el grec Prometeu (*pro + math*) i el sànscrit *pramanthâ* ('el pal que encén el foc per fregament') i, fins i tot, amb l'arrel *manth*, que designa l'acció de robar (però això es discuteix encara, cf. l'obra de Gregorio LURI, *Prometeos: Biografías de un mito* [2001], Madrid, Trotta, p. 49, nota 42, p. 55).

tat, la catalana— per ser, per aprendre, abraçant uns ideals, els de la radicalització de la Il·lustració, que el portaran a la condemna per part de la intolerància, la foscor i, afegim, com a víctima també de no haver entès la lògica de la racionalitat de l'Estat.

3.2. *Eugeni d'Ors i el Prometeu alliberat*

Catorze anys abans del *Prometeu* de Pere Coromines, Eugeni d'Ors havia publicat el seu *El nou Prometeu encadenat* a les pàgines d'*El Día Gráfico*, que havia estat el refugi del *Glossari* després de la seva sortida de la Mancomunitat. L'obra que comentem, una peça de teatre, aparegué per entregues durant els mesos d'agost i setembre de 1920. Són una clara mostra de com Ors veia el que li estava passant. Evidentment, cal contraposar-ho a d'altres opinions per tal de reconstruir l'episodi històric. Per a aquest fet, ens remetem al primer volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, d'Albert Balcells i Enric Pujol (2002, Barcelona, IEC, especialment pel que ens ocupa p. 101-114). *El nou Prometeu encadenat* és la pròpia visió del Pantarca.⁸

Cal fer notar que ens sembla que aquest text ha de ser revisitat per aclarir la qüestió ideològica del pensament d'Ors, perquè certs prejudicis polítics han impedit d'entendre-la en el seu context europeu. Si bé hi ha qui defensa un Ors bàsicament aristocratitzant i, per tant, a partir d'aquí

8. Eugeni d'ORS (1966), *El nou Prometeu encadenat*, Barcelona, Edicions 62, p. 53, amb un pròleg d'Enric Jardí, p. 5-12, i unes taules cronològiques, p. 47-53. Cal notar l'atenció a aquest text en un capítol del llibre de Carles GARRIGA, *La restauració clàssica d'Eugeni d'Ors*, Barcelona, Curial, 1981, p. 107-124, on comenta les bases històriques i ideològiques d'Ors que fonamenten el text i després el compara amb l'obra d'Èsquil.

s'explicaria la seva deriva feixista, i els apropaments al món socialista i anarquista no serien sinó moviments tàctics o febleses ocasionals, cal tenir ben present que el moviment feixista tenia un component sindicalista, tant en els seus orígens com en el desplegament del moviment en la conquesta del poder. Que després la guerra civil europea passés també per entremig del món obrer és quelcom que no pot deixar-se de fer constar, i en la situació de 1920 la lluita contra el món burgès i liberal dels estats era quelcom que podien compartir socialistes, anarquistes, comunistes, feixistes, carlins i, és clar, nacionalistes. Tot ben barrejat i sense gaire voluntat d'anàlisi perquè entremig de les batusses no predominava precisament la raó.⁹ És d'aquesta manera que Enric Jardí podia dir en el pròleg de l'edició de 1966:

Als seus començos, influït per les doctrines pragmatistes de moda, [Ors] és voluntarista en remarcar la superioritat de l'Albir sobre la Natura, amb la seva teoria de l'«Arbitrarisme», que, a vegades, traïa un cert sabor del «dandisme» de fi de segle, però que, preponderantment, exaltava la «Voluntat d'Ordenació» de l'Home, la qual, en Estètica, el dugué a un Classicisme i, en Política, a una prèdica constant a favor de la «Civilitat». També, políticament, la seva voluntat d'ordenació el féu abominar de la Democràcia parlamentària, i si en els primers anys mostrà simpatia pel Sindicalisme sorelià, després es decantà cap a un Paternalisme de tipus autoritari. «Convé que a Europa s'entoni *La Marsellesa de l'Autoritat*», repetia, per bé que, més que feixistitzant, fou un

9. En aquest sentit, cal considerar encara el valuós estudi de Vicente CACHO VIU (1997), *Revisión de Eugenio d'Ors (1902-1930) seguida de un epistolario inédito*, Madrid, Publicaciones de la Residencia de Estudiantes i Quaderns Crema.

defensor del «Despotisme il·lustrat», és a dir, de la justificació del Poder per la tasca de la Cultura que realitzés. El que ell anomenava «Política de Missió» [...]. De moment, remarco la importància d'aquesta peça [*El nou Prometeu encadenat*] com a manifestació d'una línia dins el pensament orsià, insospitada per molta gent: la de l'escriptor que coneixia l'obra de Georges Sorel; admirava Jean Jaurès; aplaudia Julián Besteiro, empresonat per formar part del comitè de la vaga de 1917; feia circular, en multicopista, unes *Gloses* durant l'aturament general de la primavera del 1919 (les *Gloses de la Vaga*, algunes de ben revolucionàries); havia tingut contactes amb el Noi del Sucre i havia pronunciat, poc abans de rompre amb la Lliga, una conferència a l'Acadèmia de Jurisprudència de Madrid sobre el tema *Posibilidades de una civilización sindicalista*, on venia a dir que calia que els homes de lletres del seu temps col·laboressin a la instauració d'una Nova Era Proletària com ho havien fet determinats aristòcrates de l'«Ancien Régime», que portaren la Revolució Francesa (p. 9 i 11-12).

Eugeni d'Ors presenta la Força i la Fam (i no pas Força i Poder) que obliguen Hefest, l'Esbirro, a forjar, primer, les cadenes que empresonaran Prometeu a la roca, i, seguidament, a clavar-lo a la roca. Després que hagin marxat tots, deixant Prometeu, arriben dos grups d'amigues, un de conscienciat i un que no en sabia res, que procuren assabentar-se de la situació i consolar-lo. Arriba després Oceà, el Polític, que parlant més que no pas escoltant, marca distàncies amb la dissort del seu antic camarada, Prometeu, i, sota la promesa d'intercedir per ell davant del Tirà i aconseguir una fórmula transaccional, no amaga sinó la traïdoria als principis que els eren comuns i la voluntat de distanciar-se del perdedor, salvant, sempre, amb falses paraules, la possi-

bilitat d'un retrobament si la situació es capgirés. Oceà fugí davant la presència d'Io, la Intel·ligència, que apareix perseguida implacablement per una vespa turmentadora. El diàleg entre Prometeu i Io, Treball i Intel·ligència, sempre davant dels dos grups d'amigues, mostra com la Intel·ligència encara està sotmesa a la idea de Progrés i que no sap reconèixer el final de la Història, o sigui, el triomf de la Voluntat i del Treball. Després de la conversa, l'agulló de la vespa torna a fer fugir Io. Després d'un interludi de conversa amb les amigues, apareix Hermes, el Confident. Aquest procura pactar amb Prometeu el seu alliberament a canvi del secret que aquest amaga respecte de la fi del Tirà. Com que no ho aconsegueix amb bones paraules i promeses, marxa en el moment que esclata una tempesta furient. És el moment culminant, quan Fam i Força reapareixen per posar mà sobre Prometeu i, en la lluita final, un llamp fulmina Força i Fam i allibera Prometeu:

35

ELS DOS GRUPS D'AMIGUES: Foll! Mai ningú no ha pogut
fermar la boca al Poble i ara voldries fer-ho tu,
ara que pertot arreu vola el vent de les coses noves
que ja no resta més senyor que la tempesta i el
llamp?

*(En el moment que la Fam i la Força van a posar
la mà damunt Prometeu, la tempesta acreix
espantosament la seva fúria. Tot s'omple de tenebres.
Cau el llamp. Llargs udols.)*

PROMETEU: És la lluita final.

*(Més tenebres. Cauen la Força i la Fam fulminades.
Fug Hermes i les mateixes Amigues. L'ombra
negra de Prometeu, a la fulgor dels llampecs
nous, és damunt la roca, dreta, sense lligams. FI
DE LA TRAGÈDIA [p. 46].)*

El sentit de la tragèdia és molt clar. Prometeu, que apareix a escena amb un vestit blau de mecànic, esquinçat i sangonós per les tortures patides, representa el Treball, el Treballador, la Voluntat —o sigui, Eugeni d'Ors. Els dos grups d'amigues, fidels fins al final, més o menys conscients del que està passant, representen la Feminitat i el Feminisme («la causa del Treballador, i la causa de la Intel·ligència i la causa de la Dona, no fan sinó una gran, una sola Causa», p. 37) —són les bibliotecàries. Oceà és el Polític, o sigui, embaucador, que parla pels descosits en un llenguatge que no s'entén, traïdor de mena —representa Bofill i Mates, i els polítics intel·lectuals de la Mancomunitat. El Tirà no és sinó Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat. Com a personatges purament simbòlics resten Io (la Intel·ligència), per una banda, que està esgarriada per la seva creença en la Història i en el Progrés i encara no s'ha adonat que és el moment de l'acció, i per l'altra, Fam i Força, els instruments de la tirania per sotmetre els treballadors. (Quedaria per identificar Hermes, el Confident, que crec que hauria de correspondre a alguna persona en concret, però ara no sabria dir a qui.) Tenim, doncs, els personatges d'una tragèdia, «el cas Ors», apartat dels seus càrrecs de rector espiritual del poble català per la seva avinença amb el món obrer. Prometeu-Ors amenaça de revelar el secret que acabarà amb el Tirà. El secret no és sinó la «lluïta final» de la «imminent» revolució sindical (cf. en el text, cap al final: «El secret és escrit en el cel, amb les lletres dels llampecs que cauen. Una lletra, el llamp que va caure sobre el Caucas, i que va fer el gran incendi, que ara comença ja d'ésser una bona llar i un far del món. Una altra lletra, el llamp caigut vora el Tíber. Una altra encara, el caigut a ribes d'Espanya. Tots junts, el secret. Tots junts, l'avenir. Però ja l'avenir és present; perquè l'hora és vinguda que es fonen totes les hores» (p. 45). La successió representa clarament la Revolució Russa (1917, el llamp sobre el Caucas), les ocupacions de les fàbriques a Itàlia (1920, el

llamp vora el Tíber), la situació obrera catalana (vaga del 1917, vaga del 1919, el llamp a ribes d'Espanya).¹⁰ Atenguem aquests textos, per exemple:

PROMETEU: [...] Plegats vàrem fer la Revolució, jo donant la meva sang, ells collint-ne el fruit del poder i de la riquesa. Ells, que així que hagueren ensorrat el vell règim dels nobles i dels privilegis, i fou conquistada la llibertat, s'empararen d'ella per construir la màquina d'una tirania com mai no se n'havia vista i per imposar els més durs i els més egoistes dels privilegis... Però jo els vaig sortir al pas. Jo, i ningú, sinó jo. Jo, el Treballador, que he salvat per sempre la raça dels homes de fer-se pols sota el trepig de la nova tirania...

PRIMER GRUP D'AMIGUES: I què has donat als homes?

PROMETEU: Jo els he instruït. Jo els he donat el foc. De primer, el foc, l'esperit de la llibertat!

PRIMER GRUP D'AMIGUES: I què n'han fet, del foc?

PROMETEU: El foc és el que ha fet habitar entre ells l'esperança.

SEGON GRUP D'AMIGUES: Bé suprem per als mortals, l'esperança, bé suprem per als mortals!

PROMETEU: Així ara han començat d'aprendre a no témer ni la Fam ni la Mort.

PRIMER GRUP D'AMIGUES: I tampoc no temen el Crim?

PROMETEU: El Foc i l'Esperança llancen semblantment flames que s'arrosseguen per terra i altres que munten dretes en l'aire. I tot és esperança, com tot és foc [p. 23-24; cf. Heràclit, és clar].

10. Nota crítica: la lectura de la situació d'Ors era ben equívoca; certament que la Mancomunitat va caure, però no va ser pel poder executiu de la massa obrera.

El poder polític de què parla Ors és aquell que ha aconseguit el poder comptant amb l'aliança de la burgesia industrial, i és precisament la tècnica allò que ha permès que la indústria prosperés:

OCEÀ: Tingues seguretat que, en el camí de les concessions, s'arribarà tan lluny com vulguis. Tan lluny com permetin les necessitats de la producció... Què vols, Prometeu? Reconeixem els teus drets. Sabem que tu ets l'inventor del foc, que sustenta tota la indústria. Què vols, Prometeu [p. 28]?

SEGON GRUP D'AMIGUES: Un mot és com una espurna. Pot incendiar el món, també [p. 28].

Per què és el Poder de la tragèdia d'Èsquil, i no la Força, que és substituït per la Fam? Segons que ens pot suggerir el text següent, la possessió del poder, la voluntat de poder, és un eix fonamental de l'acció d'Ors i, per tant, quelcom a què ell no pot renunciar. Si això fos així, s'entendria que s'atribuís a Prometeu el Poder i calgués substituir aquest personatge per la Fam com a figura del poder exercit pel Tirà:

PROMETEU: He dit manar. Ho sents, Okeanos? He dit manar. El terme et sembla massa savi, encara? No entens que es tracta de la qüestió mateixa, de l'essència de la qüestió de l'autoritat?... Jo sóc l'Autor, jo sóc la ment original, jo sóc els braços de l'eficàcia! Jo sóc aquell que inventa el foc i el manipula! Allà arreu on el foc tempera, cou, fon, evapora, allà s'estén la meva autoritat de Treballador [p. 29].

Dues altres aparicions del foc en el text que comentem ens duen a una reflexió sobre quina és la relació entre el

poder i la intel·ligència que ens permetrà entendre la posició d'Eugeni d'Ors sobre aquesta qüestió. No ens podem refugiar en la concepció d'intel·lectual pur crític del poder polític: ell tenia la voluntat d'esdevenir un *auctor* de la transformació de la realitat: des de la seva autoposició com a *actor i fautor*, aleshores la figura de la intel·ligència pura li representa quelcom criticable, almenys en la mesura que ha estat substituïda pel poder, diguem-ne, polític. El menyspreu de la política no es fa des de la intel·ligència pura, sinó des d'una instància que es pretén diferent d'aquestes dues, una instància que pretén ser la síntesi superior de l'intel·lectual i del polític —i com a principi superior de tot, quin nom millor que el de Pantarca.

SEGON GRUP D'AMIGUES: El Treballador ha ofès el Tirà arrabassant-li el privilegi del Foc. En què l'has pogut ofendre, tu, Intel·ligència?

IO: L'he ofès, mirant-me'l. Res més que mirant-lo amb lucidesa. Jo no li treia res, jo no el volia privar de res, jo era incapaç d'astúcia com de violència. Jo m'estava asseguda davant d'ell i el mirava. Ell llegia en els meus ulls el meu judici. Sabia que la seva mesura era en mi. Un pàl·lid furor així el prenia [p. 32].

Prometeu explica a Io la causa dels seus mals, la seva pròpia culpabilitat, perquè sap que quan ella es corregeixi esdevindran definitivament aliats:

PROMETEU: Jo et diré el que et convé saber. T'ho vull dir amb paraula directa i clara, no embolcallant-ho en enigmes. Tu ets nada per a l'Eternitat, jo per a la Vida. Just és que et porti els secrets de la Vida, com tu em portes els de l'eternitat. [...] Abans

convé que tu coneguis la causa dels teus mals. [...] Tu no sospites que el teu córrer infortunat d'ara no és més que un doblar-se de la teva excessiva lleugeresa de tot temps. El Tirà ha vist que no podia comptar amb tu. Mes, qui, Intel·ligència, ha pogut fermament, fins ara, comptar amb tu?

IO: Treball i Joc són la meva llei, com Servitud i Grandesa, el meu patrimoni.[...]

PROMETEU: Alexandria et va veure fumant l'opi ubriagant i nauseabund de l'erudició. La Roma dels Papes t'ha vist nua en les cavalcades en un carro daurat tirat per panteres. Versalles, jugant a pastora amb les galtes pintades i els escarpins de seda o gronxant-se en el *columpi* de Fragonard. Ahir mateix, que finia el segle XIX, eres agenollada al peu dels ociosos plutòcrates ballant per ells la dansa de Salomé o mormolant, mística, l'encís del Dijous Sant... [p. 33-34]

Aquesta *lleugeresa* de comportament no resulta sinó la *inquiétude*, que està representada per la Vespa que mortifica la Intel·ligència:

PRIMER GRUP D'AMIGUES: La Vespa fa córrer la Intel·ligència, punxant-la. I el córrer de la Intel·ligència s'anomena Progrés [p. 34].

IO: Oh, dolor! Oh, orgull! Les meves fugides terribles, els meus tords velocíssims per la persecució de la Vespa s'anomenen la Història!

PROMETEU: La Història comença quan jo dono als homes el Foc. La Història es tancarà, quan sigui temps que jo tregui el Foc de mans dels homes.

PRIMER GRUP D'AMIGUES: I els homes, no ploraran el Progrés?

PROMETEU: Qui plorarà el Progrés davant la Perfecció?

PRIMER GRUP D'AMIGUES: Oh, llum!... Nascudes nosaltres a l'hora de la indústria, un instint obscur ens aferra encara a la indústria. Però ara veiem què hi ha per damunt de la indústria.

SEGON GRUP D'AMIGUES: Què hi ha per damunt de la indústria?

PROMETEU: Damunt la indústria hi ha la Bellesa.

IO: I la bellesa en les coses naturals, com s'anomena?

PROMETEU: La bellesa en les coses naturals s'anomena Simplicitat.

IO: I la bellesa en les coses socials, com s'anomena?

PROMETEU: La bellesa en les coses socials s'anomena Justícia.

IO: Començo d'entendre i veig obert el camí de la meua salvació. No hi ha salut per mi sinó en la Simplicitat i en la Justícia.

PROMETEU: Comences d'entendre, però no ha entrat, profunda, en el teu cor, la convicció... Algunes proves, algunes experiències crudels manquen encara. Alguns anys més de córrer foll convé que passis, sempre punyida per les teves inquietuds, abans no vinguis a l'aliança definitiva amb els treballadors [p. 35].

SEGON GRUP D'AMIGUES: [...] Va oblidar [Io] que viure de la tasca del propi esperit és igual que viure de la tasca de les pròpies mans, i que aquell qui viu de tasca d'esperit o de mans no ha de cobdiciar amistat amb el regalat per la fortuna o amb l'afavorit pel llinatge.

PRIMER GRUP D'AMIGUES: Així puguem mantenir-nos sempre pures de contacte amb els ociosos envilitos. L'amistat de les dones i l'amistat dels intel·ligents amb els poderosos de la terra només té un camí, i aquest camí s'anomena Prostitució [p. 37].

4. CONCLUSIÓ

Ens convé, com a tots els europeus, una reflexió sobre *el poder*. Fóra temptador preguntar qui té més raó, si l'antiquat Èsquil o el modern Protàgores, si el foc de la intel·ligència a l'obra de Coromines o el foc de l'acció a la d'Ors. Interrogar-nos, encara, sobre la feblesa d'aquesta disjunció. Potser, però, el poder que ens ve de Prometeu i el poder que ens ve de Zeus són encara *massa poc* humans. Potser convé pensar de nou el foc de Prometeu més ençà dels déus i de la història. El foc que nodriria una reflexió com aquesta és el que ens crema davant la sospita que ni el mer conflicte ni la fàcil resolució no són la darrera resposta al problema de la condició humana. Èsquil i Protàgores, Ors i Coromines pensen, potser, enmig de l'enlluernament del foc del poder. No convindrà repensar allò que pugui representar Zeus des d'una dimensió que no és pas la de la història?

42

La reflexió sobre el foc que mou a la reflexió no pot apagar tots els focs. Entendre el foc que ens consumeix i ens dóna vida és reposar vora la llar. La imitació que els mortals podem fer de la vida dels déus és transmetre aquest foc com una flama eterna. Climent d'Alexandria diu que el foc robat per Prometeu pot entendre's com la filosofia: es tracta d'una petita porció, però capaç d'encendre la gran foguera del saber (*Stromata* I, 134).¹¹

11. Sobre el sentit d'aquesta citació i per obtenir una magnífica revisió històrica i artística del mite de Prometeu, vegeu el llibre de G. Luri citat en la nota 7.